नेपालमा महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत
राजनीतिशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दशौं पत्रको
आंशिक प्रयोजनको निमित्त राजनीतिशास्त्र विभाग
वीरेन्द्रनगर बहुमुखी क्याम्पस, सुर्खेतमा
प्रस्तुत

शोधकर्ता
पद्‌म बहादुर हमाल
२०६६

स्वीकृति पत्र

राजनीतिशास्त्र विभाग

वीरेन्द्रनगर बहुमुखी क्याम्पस, सुर्खेत

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत राजनीतिशास्त्र दोस्रो वर्षका छात्र पदम बहादुर हमालले स्नातकोत्तर तहको राजनीतिशास्त्र विषयको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **"नेपालमा महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता"** शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनपछि स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रमा मुल्याङ्कन समिति

१ क्याम्पस प्रमुख

२ विभागीय प्रमुख

३ शोध निर्देशक

४ वाहय परीक्षक

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सकांय अन्तर्गत राजनीति शास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनको निमित्त श्री पदमबहादुर हमालद्वारा "नेपालमा महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता" शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रबाट म पूर्णरुपमा सन्तुष्ट छु । अतः आवश्यक परिक्षणको लागि शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिसमक्ष प्रस्तुत गर्नको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

अर्जुनबहादुर अयडी
सहायक प्राध्यापक
वीरेन्द्रनगर वहुमुखी क्याम्पस
सुर्खेत

दुई शब्द

कुनै पनि देशको राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक विकासको लागि मानव संसाधनको समानुपातिक, समावेशी र सन्तुलित रुपमा विकास हुनु पर्दछ । देशको कूल जनसंख्याको ५० प्रतिशतभन्दा बढी संख्यामा रहेका महिलाहरूको राज्य संचालनका विविध तहमा समानुपातिक र समावेशी प्रतिनिधित्वको सबै क्षेत्रबाट महसुस गरी महिला सहभागिताको पक्षमा काम गर्नु अहिलेको आवश्यकता पनि हो ।

परापूर्वकालदेखि नै विभेदपूर्ण व्यवहार र लैङ्गिक असमानताका कारण महिलाहरू विकासको अवसरबाट बञ्चित हुँदै आइरहेका छन् । तसर्थ देशलाई सबै तह र क्षेत्रबाट दिशानिर्देश गर्न राजनीतिक क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिता अपरिहार्य देखिन्छ । सदियौंदेखि राजनीतिबाट वञ्चित महिला वर्गको राजनीतिप्रति अभिरुचि बढाई उनीहरूको राजनीतिक क्षमता अभिवृद्धि गर्नु एक चुनौतीपूर्ण कार्य भएपनि जबसम्म महिलाहरूलाई राजनीतिक रुपमा सचेत गराई उनीहरूको नीति निर्माण तहसम्म प्रतिनिधित्व गराउन सकिंदैन, तबसम्म विद्यमान सामाजिक विभेद हटाउन र महिलाहरूको समस्याको सम्बोधन गर्न सकिंदैन ।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा २०मा महिला भएकै कारण कुनै पनि किसिमको भेदभाव नगरिने र त्यस्तो कार्य गरिएमा कानूनद्धारा दण्डनीय हुने कुराको स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ । सोही संविधानको धारा ६३ मा राजनीतिक दलहरूले उम्मेदवार चयन गर्दा समावेशी सिद्धान्तलाई ध्यान दिनुपर्ने प्रावधान समेतको स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ । साथै राजनीतिक दलहरूले उम्मेदवारी दिंदा महिलाको हकमा समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुने संख्यामा वहुमत प्रणालीको संख्या जोडेर कूल संख्यामा कम्तीमा पनि एक तिहाई (३३ प्रतिशत) महिलाहरूको अनिवार्य रुपमा उम्मेदवारी दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । त्यसै गरी वि.स. २०६३ जेठ १६ को व्यवस्थापिका संसदको बैठकले राज्यका सबै अङ्गहरूमा महिलाको न्यूनतम ३३ प्रतिशत प्रतिनिधित्व गराउने संकल्प प्रस्ताव पनि पारित गरिसकेको छ । यसैका परिणामस्वरुप संविधानसभा सदस्य निर्वाचन २०६४ मा महिलाहरूको उल्लेखनीय उपस्थिति भएको पाइन्छ । यति हुँदाहुँदै पनि केवल संख्यात्मक उपस्थितिले मात्र महिलाको सरोकारहरू सम्बोधित हुन सक्दैनन् । साथै यसले महिलाको राजनीतिक क्षमताको पनि अवमूल्यन हुने सम्भावना रहन्छ । तसर्थ राजनीतिमा महिलाहरूको संख्यात्मक उपस्थितिका साथसाथै गुणात्मक अभिवृद्धि हुनु पनि त्यत्तिकै जरुरी छ ।

राजनीतिक क्षेत्रमा महिला सहभागिता वृद्धि गर्नु आजको आवश्यकता हो । तसर्थ यस अनिवार्यतालाई व्यवहारमा रुपान्तरण गर्ने क्रममा यसको प्रक्रिया र स्वरुपमा देखा परेका प्रविधि ज्ञान, सीप र दक्षताको आवश्यकतालाई सम्बोधन गरिनु पर्छ । यसै परिप्रेक्ष्यमा "नेपालमा महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता" शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको हो ।

शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा यो विषय छनौट गर्नका लागि उपर्युक्त दृष्टिकोण बनाउन र तत्सम्बन्धी सामग्री सङ्कलन एवं शोध परिमार्जनमा आवश्यक सल्लाह सुझाव र निर्देशन दिनु हुने शोध निर्देशक **श्री अर्जुनबहादुर अयडी**ज्यू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सहयोग सुझाव दिनुहुने आदरणीय गुरुहरु श्री गणेशबहादुर कार्कीज्यू तथा विभागीय प्रमुख श्री मोहन लाल पुलामीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा, यस शोधपत्र तयार गर्ने सम्बन्धमा अत्यन्त सहयोग र हौसला प्रदान गर्ने मेरा अनन्य मित्रहरु श्री भीमबहादुर भण्डारी, श्री मुकुन्दकुमार गिरी, श्री निर्मल थापा, श्री शरद पौडेल, श्री मानबहादुर नेपाली, श्रीमती सबिता श्रेष्ठ, श्री गंगा गुरुङ्ग तथा कम्प्युटर टाइपिङ्ग गर्ने श्री विनयराज श्रेष्ठ र श्री प्रकाश हमाल, शुद्धाशुद्धि हेरी सहयोग गर्ने श्री जागेश्वर उपाध्यायज्यू र छपाईका लागि सहयोग गर्ने यस अस्मिता अफसेट प्रिन्टर्स प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दै धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

पदमबहादुर हमाल
वीरेन्दनगर बहुमुखी क्याम्पस
राजनीतिशास्त्र विभाग सुर्खेत
स्नातकोत्तर तह २०६३
रोल नं. २९५४
रजिष्ट्रेशन नं. १८५०८-८६

विषय सूचि

क्र.स.	विषय	पृष्ठ
	स्वीकृति पत्र	
	सिफारिश पत्र	
	दुई शव्द	
	परिच्छेद -१	
१	विषय परिचय	१
१.१	ऐतिहासिक पृष्ठभूमी	१-३
१.१.१	संवैधानिक व्यवस्था	३-५
१.२	समस्याको कथन	५
१.३	शोधपत्रको उद्देश्य	५
१.४	शोधपत्रको औचित्य र महत्व	६-७
१.५	पूर्व साहित्यको समिक्षा	७
१.६	अध्ययनको क्षेत्र र सीमा	७
१.७	अध्ययनको विधि	७-८
१.८	संरचनात्मक ढाँचा	८
	परिच्छेद-२	
२	राजनीतिक सहभागिताको सैद्धान्तिक पक्ष	९
२.१	अर्थ र परिभाषा	९
२.१.१	माइनर वेनरको मत	९-१०
२.१.२	रबर्ट दाह्लको मत	१०-११
२.२	राजनीतिक सहभागिताका किसिम	१२
२.२.१	जनसहभागिता	१२
२.२.२	सीमित सहभागिता	१२
२.२.३	असहभागिता	१२
	परिच्छेद -३	
३	महिलाको राजनीतिक सहभागिता	१३
३.१	महिला आन्दोलन	१३
३.१.१	ऐतिहासिक पृष्ठभूमी	१३-१४
३.१.२	युरोपमा महिला आन्दोलन	१४-१५
३.१.३	अमेरिकामा महिला आन्दोलन	१५-१७
३.१.४	एशियामा महिला आन्दोलन	१७-१८
३.१.५	नेपालमा महिला आन्दोलनः	१८-२१

३.२	नेपालमा महिलाहरूको वर्तमान अवस्था	२१-२३
३.३	सामाजिक लैङ्गिक अवस्था	२३-२४
३.४	निर्वाचन प्रक्रिया र महिला सहभागिता	२४
३.४.१	निर्वाचन प्रक्रिया	२४
३.४.२	प्रमुख निर्वाचन प्रणालीहरू	२४-२८
३.५	नेपालमा निर्वाचन र महिला सहभागिता	२८
३.५.१	प्रथम आम निर्वाचन २०१५	२८-२९
३.५.२	दोस्रो आम निर्वाचन २०३८	३०-३१
३.५.३	तेस्रो आमनिर्वाचन २०४३	३२-३३
३.५.४	आम निर्वाचन २०४८	३३-३७
३.५.५	आमनिर्वाचन २०५१	३७-३९
३.५.६	आम निर्वाचन २०५६	३९-४२
३.५.७	संविधान सभा सदस्य निर्वाचन २०६४	४२-५३
३.६	नेपालका राजनीतिक दल तथा केन्द्रिय कार्यसमितिमा रहेका महिलाहरू	५३-५९
	परिच्छेद-४	
४	महिला सहभागितामा प्रभाव पार्ने तत्वहरू	६०
४.१	आर्थिक तत्व	६०
४.२	सामाजिक तत्व	६०-६१
४.३	शैक्षिक तत्व	६१-६२
४.४	महिला राजनीतिक सहभागितामा देखा परेका अवरोधहरू	६२
	परिच्छेद-५	
५	महिला सहभागिता बृद्धिका प्रयास र वृद्धि गर्ने उपाय	६३
५.१	संवैधानिक र कानुनी प्रयासहरू	६३
५.२	प्रमुख राजनीतिक दलहरूले गरेका प्रयासहरू	६३-६५
५.३	संविधान सभा सदस्य निर्वाचन २०६४मा निर्वाचित महिला सदस्यहरूले दिएका सुझावहरू	६५-७०
५.४	महिला सहभागिता वृद्धि गर्ने उपायहरू	७०-७४
	परिच्छेद-६	
६	उपसंहार तथा निष्कर्ष	७५-७८
	सन्दर्भ - सूची	